

's-Hertogenbosch en de viering van de Vrede van Munster¹

Aart Vos

'In 1648 den 5 Junius is den peijs affgeleesen binnen sHertogenbossche tussen den coninck van Spangien ende de Staten van Hollant ende oock doen in alle andere coninkx steden ende in Hollant ende Seelant ende op alle dorpen ende het is eene eeuwigen peijs ende men heeft in alle steeden ende dorpen grote triumphe bedreven met pecktonnen te branden ende met vierwercken ende fusees te schieten. Godt geve dat het lange staen mach tot onser siele salicheijt. Amen!'²

Uit deze paar regels blijkt hoe er werd verlangd naar vrede. Eindelijk vrede, een 'eeuwigen peijs'! 'Godt geve dat het lang staen mach'!

Maar merkte Den Bosch eigenlijk nog iets van de oorlog? Het was voor de stad toch al bijna twintig jaar vrede? In september 1629 veroverde Prins Frederik Hendrik de stad immers op de Spanjaarden die daarmee feitelijk verslagen waren. Met de verovering van het strategisch gelegen 's-Hertogenbosch was de opmars van het Staatse leger niet meer te stuiten. 1629 was een keerpunt in de geschiedenis van de stad en van de Nederlanden. Maar tot 1648 vormden oorlogvoerende en muitende soldaten wel een bedreiging voor 'de goede ingesetenen' die zich op pad begaven en de commercie had er zeker onder te lijden. Een enkel voorbeeld. In 1636 reisden schepen Van Zonst en ds. Franciscus de Wael door de Bommelerwaard. Twee deftige heren op reis was gevaarlijk, een groep Staatse soldaten trok daarom met hen mee door de Bommelerwaard.

Het was daar nog lang niet pluis.³ Het Bossche schippersgilde richtte zich in 1640 tot de stadsregering met het verzoek toch iets aan de onveiligheid op de Maas te doen. Niet alleen maakten rondzwervende Spaanse benden het platteland onveilig, maar de vijand overviel ook schepen op de Maas. Bij Bokhoven lag toen een proviandschip van het Staatse leger, bij het fort Crevecoeur een oorlogsschip (een 'uytlegger') evenals in de Hedikhuizenze Maas. Daarnaast waren er natuurlijk soldaten in fort Crevecoeur. Maar als we de Bossche stadsregering mogen geloven, waren er maar 45 manschappen beschikbaar die ingezet konden worden op de drie genoemde schepen.⁴ De vaart van 's-Hertogenbosch op Holland werd keer op keer belemmerd door de strooptochten van de vijand. Op 21 juli 1645 werd het marktschip van Haarlem op Den Bosch op de Maas tussen de forten Crevecoeur en Nederhemert geplunderd (de vracht bestond uit kostbaar lijnwaad en 12.000 gulden aan muntstukken), de schipper doodgeschoten en bemanning en passagiers werden gevangen genomen. De overval door zo'n 60 à 70 soldaten van de Spaanse garnizoenen te Lier, Herenthals en Gelder, gebeurde in het zicht van een 'oorlogsbodem' van de Staatsen, dat niets ondernam! Kapitein Nieuwveen voerde als verdediging aan dat hij vanwege de lage waterstand en de engte van de vaargeul niets kon ondernemen. Een aantal 'matrozen' probeerde nog wel naar de plek des onheils te roeien, maar toen ze daar aankwamen waren de overvallers

Bij de Vrede van Munster werd Nederland als onafhankelijke staat erkend. Na 1629 werd de vraag naar vrede in toenemende mate gehoord. Juist de bewoners van de oostelijke en zuidelijke grensstreken leden onder de ellende van de oorlog. Daar marcheerden en galoppeerden de troepen door de gewassen, daar werd geplunderd, daar werd het land door gangenstelsels ondergraven.

(Kaartje uit dagblad Trouw, 30 januari 1998)

met de buit gevlogen.⁵ Het jaar daarop was het opnieuw raak toen bij Engelen op de Maas het marktschip van 's-Hertogenbosch op Gorinchem geplunderd werd. De vijand hoefde nu helemaal niet uit te kijken, want de Staatse troepen waren 'te velde getrokken'. Spaanse soldaten konden zich daarom vlak bij de stad gemakkelijk schuil houden in de rijswaarden langs de Maas tussen Bokhoven en Hedikhuizen. Die zomer was het zo droog dat er

slechts een smalle en ondiepe vaargeul was en de rovers zo maar uit de bosjes de schepen konden 'bespringen'. Na de overval op het Haarlemse schip in 1645 werd geopperd om de schepen een escorte van soldaten mee te geven. Kennelijk is het plan niet uitgevoerd.⁶

Door de oorlog zaten de jaarmarkten ook in het slop. De stadsregering stelde daarom een commissie in om te onderzoeken hoe de in verval geraakte jaarmarkten weer konden worden vlot getrokken.⁷ En daags voor de afkondiging van de vrede werd een beurtvaartdienst op Antwerpen geopend.⁸ De handel moest weer levendig worden.

De inwoners van Den Bosch zagen reikhalzend uit naar de Vrede. Er werden zelfs weddenschappen afgesloten wanneer de vrede zou worden afgekondigd. Koopman Adriaen van Herlaer, die in mei 1648 in Heusden was geweest, vertelde vol verbazing aan zijn vriend Cornelis van Oisterwijk: 'Giestere hebbe ick binnen Huesden geweest ende aldaer hebbe ick van wege den Crijgsraet opten hoecken van de straeten met trommels ende trompetten den Vrede zien publiceren'. Van Oisterwijk vertelde dit door aan zijn kameraden maar werd niet geloofd. Zij sloten toen een weddenschap af. Bij een aantal potten bier werden zilveren 'ducatons en rijcxdaelders' ingezet. Met name Willem 'uit den Rooden Haan' geloofde het verhaal niet en sprak: 'isser noch imant die wedden wil, daer sette ick noch twee rijcxdaelders tegen eenen rijcxdaelder'. Het was niet zomaar een weddenschapje, vijf Bossche burgers gingen er voor naar een notaris om de weddenschap te laten vast leggen. En die ene gang naar de notaris was nog niet voldoende, want op 21 juli betraden ze opnieuw het notaris kantoor. Kennelijk was er onenigheid over de afspraak ontstaan.⁹

Willem 'uit den Rooden Haan' verloor overigens de weddenschap want de Vrede

die op 30 januari 1648 in Munster gesloten werd en op 15 mei beëdigd, werd inderdaad in Heusden al snel na de vijftiende mei afgekondigd met 'trommels en trompetten'. Merkwaardig overigens dat zo'n belangrijk feit heel snel tot Heusden door-drong en men in 's-Hertogenbosch 'van niets' wist.

Deze maand is het 450 jaar geleden dat de Vrede werd gevierd. Er was een einde gekomen aan de onafhankelijkheidsstrijd, de 'Tachtigjarige Oorlog' tegen de Koning van Spanje. De Republiek werd erkend als onafhankelijke staat.

Na tweeënhalf jaar onderhandelen¹⁰ kon

De Maas bij Bokhoven.

Tot aan het einde van de Tachtigjarige Oorlog was het niet pluis op deze schijnbaar zo vredige stroom. Kapitein Nieuwveen lag in 1645 met zijn oorlogsschip bij Bokhoven en liet vandaar nog een sloep naar het overvallen schip roeien.

Aquarel van Josua de Grave, 1676, in Brabant-Collectie van de KUB, Tilburg.

(Foto: Stadsarchief, HTA, stamboeknr. 4767)

het accordo ondertekend worden en op 5 juni 1648 werd de 'Vercondinge vande Vrede' door een van de secretarissen van de stadsregering afgelezen op de pui van het stadhuis.¹¹ De hoogschout, de schepen, gezworenen en raden, alle belangrijke mannen, stonden op het bordes.¹² En daarna werd er feest gevierd. In het resolutieregister van de Stadsregering staat vermeld op 5 juni 'sodanige teecken van blijscap alomme te stellen' zoals men dat gewoon is bij zulke belangrijke aangelegenheden.¹³

Op 10 juni werd een algemene 'danckseg-gingsdach' uitgeschreven in het hele land. Een dag waarop God 'yverich ende hert-grondelick' gedankt werd voor het bereikte vredesaccordo. Op die dag mocht er niet in het openbaar gefeest worden. 'Neringe, tappen, caets-, balslaen ofte andere diergelijke exercitien' werden verboden.¹⁴ Danken en bidden zijn geen tussendoortjes. De Almachtige treed je met eerbied en ontzag tegemoet. Openbare vermakelijkheden pasten niet op een

dank- en bededag en wekten de toorn van God. Maar op de vijfde juni werd er zeker gekeukt, gebald en getapt!

Op die 5e juni marcheerden de schutterijen feestelijk door de stad, vuurwerk werd afgestoken en 's avonds werden pektenonnen gebrand. Dat was het georganiseerde feest voor de inwoners van Den Bosch, want hoe de Bosschenaren het feest echt vierden dat weten we niet.

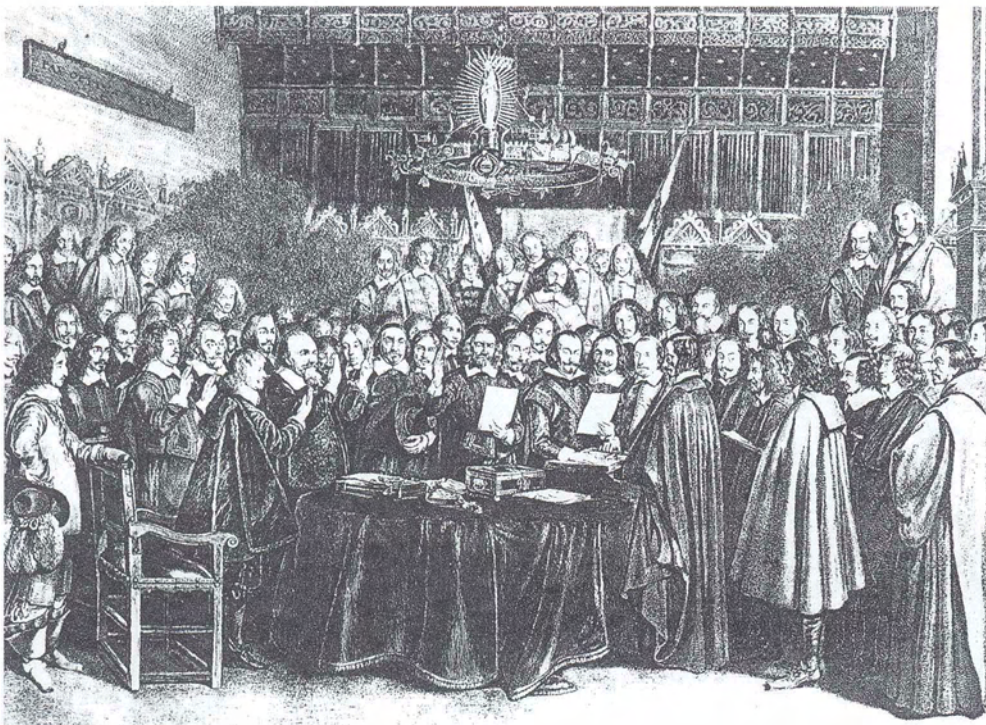
In het 'Publicatie- en Ordonnantieboek' over het jaar 1648 staat een aantal regels die betrekking hebben op de viering van het vredesfeest. De viering van de 'eeuwigen peijs' mocht niet gepaard gaan met baldadigheden. Want zo gaat dat vaak onder het feestvieren. Het werd verboden 'eenige questien ofte verschillen' te maken 'noch met woorden ofte werken'.¹⁵ De Vrede vieren is de vrede bewaren! Er mocht overigens pas gekeukt worden als

Het afleggen van de eed op de Vrede van Munster, 15 mei 1648.

Schilderij van Gerard ter Borch.

(London, National Gallery).

Het belang van de Westfaalse Vrede - waar de Vrede van Munster een onderdeel van was - valt moeilijk te overschatten. Munster was de eerste Europese conferentie. Alle landen van West- en Midden-Europa (behalve Engeland) onderhandelden daar over vrede. Het Duitse Rijk was het slagveld van Europa; de oorlog werd voornamelijk op Duits gebied uitgevochten. In 1648 kwam een einde aan het oorlogvoeren. De Westfaalse Vrede was de basis voor een machtsevenwicht in Europa dat lang zou duren. De Republiek kwam officieel op de kaart en werd eindelijk erkend als soevereine staat. De Vrede was een Europese vrede. Dit belangrijke feit wordt dit jaar ruimschoots gevierd. Ook scholen in ons land doen daar aan mee. Maartje van Aangenendt uit Rosmalen, leerlinge van het Rodenburchcollege, doet mee aan een tweedaagse manifestatie in Enschede. Maartje ontwierp een poster om de Vrede van Munster te promoten.

de stad er schoon uitzag. Zo moest er worden geveegd en geboend.¹⁶ Knallen was ook toegestaan, maar met mate. De soldaten werd verteld niet binnen de stad met hun 'bussen ofte musquetten' te schieten om ongeregelheden te voorkomen.¹⁷ Het geknal buiten de vesting zal wel doorgedrongen zijn in de stad. Aan brandende pektonnen, roettonnen en traankuipen gaf de stad een flink bedrag uit.¹⁸ Er stonden meer dan 200 tonnen en kuipen te walmen en te branden. Maar ze mochten niet overal in de stad in brand worden gestoken. De Ridderstraat, de Krullestraat, de beide Korenstraatjes en nog enkele smalle straatjes waren verboden gebied voor brandende pektonnen.¹⁹ De 'teecken van blijscap' werden op speciale plekken in de stad - onder meer voor het stadhuis - aangestoken. Vuur vormde een groot gevaar voor de stad, de meeste gevels waren immers van hout en de huizen stonden dicht opeen gepakt.

Bijzonder is de vermelding dat de feestelijk optrekkende schutters door de ingezetenen niet met bier en wijn mochten worden volgegoten.²⁰ Drank en ongeregelheden gaan vaak samen. Maar wat zou het mooi geweest zijn als er iemand in Den Bosch was geweest zoals de Spaanse gezant te Munster. Deze man, de afgevaardigde van de verliezende partij, had voor zijn huis een fontein laten maken waar wijn uit spoot!²¹

In één gebouw werden de bloemetjes buiten gezet: het stadhuis. Het symbool van de macht was feestelijk versierd met 110 ½ el groen laken²² en voor het stadhuis stonden pektonnen op staken te branden. Overigens was de leverancier van het laken, Johannes van Grimbergen, bepaald niet te spreken over de stadsregering. Boos was hij op de schepenen omdat ze zomaar - terwijl hij als schutter in de stad marcheerde - de lakens (die met spijkers waren bevestigd) aan flarden hadden gescheurd. Van Grimber-

gen kreeg een hoop gescheurde lappen terug, diende een rekening in maar hoorde verder niets. Pas in september 1649 ontving hij als schadevergoeding 42 gulden.²³

Achter de met feestelijk groen laken versierde stadhuisgevel bedachten de schepenen zich met een vorstelijk maal waar ook de officieren van de schutterijen van mochten genieten. Wat er werd gegeten is bekend. De kwitantie over de gekochte etenswaren spreekt voor zich.²⁴ Een greep: 42 pond rundvlees 'om te soijen en te braden', 68 pond kalfsvlees, 1 kalkone, 2 hazen, 4 lamsschouders 'om te braede', 14 koppel jonge hoenderen, 'slaei, raedies en gruen', olie, azijn en kappers, hamelbouts,²⁵ specerijen, boter en kaas, 'paelinck soo om te soijen als te brade', wittebrood, tarwebrood en roggebrood, 12 schotels 'aensyoeveis',²⁶ 37 kruiken 'Raense Wijen',²⁷ 36 potten Franse wijn en voor 12 gulden bier. In totaal werd er voor 369 gulden gegeten (hierbij gerekend de gebroken glazen en kruiken). Een bedrag dat overeenkomt met het jaarsalaris van een meester timmerman.

Onder de maaltijd werd er muziek gemaakt door de speellieden Hans Felton en Johan Blunt. Ook deze heren moesten lang op hun geld wachten en ontvingen hun gage pas nadat zij de schepenen er voor de derde maal aan hadden herinnerd dat zij 'op de vreughde feest van de eeuwige vrede' hadden gespeeld.²⁸ We weten niet wat er gespeeld en gezongen werd. Wellicht een van de vele liedjes die gemaakt zijn over de Opstand en de langverwachte vrede. Wie blij is zingt en als er een feestje is moet er muziek zijn: 'Wat sijn de tijden sonder strijden Wat sijn de Vrede tijden soet Slaet in d'handen, staept met de voet Wie soud hem niet in Vreed verblijden? refrein:

't Is geen liefhebber van de Vree Die niet en fluit dit fluitje mee'.²⁹

Tot slot: Katholieken in de Meierij vierden ook feest. De klokken werden geluid en in de oude dorpskerken werd de mis gevierd.³⁰

Deze vreugde was van korte duur want op 15 juni 1648 werd een streng plakkaat tegen 'mis-papen' uitgevaardigd en in de volgende jaren kwamen de kerken in gereformeerde handen. Een 'eeuwigdurende peijs', nee die kwam er niet. De Vrede van Munster was een bevrijding van oorlogsellende, maar niet iedereen in Brabant voelde zich bevrijd. ■

Noten

1. Met dank aan Gerard Rooijackers die mij zijn aantekeningen over het viere van de Vrede liet zien.
2. In een kroniek las ik bovenstaande bemerking bij het jaar 1648: Gemeentearchief 's-Hertogenbosch (GAHt), Collectie Provinciaal Genootschap, nr.375A, nw.nr. Oud Archief (OA) 0050.
3. GAHt, OA, Bijlagen bij de rekening A7.
4. GAHt, OA, Resolutiën Stadsregering A39, 20 juli 1640.
5. GAHt, OA, Diverse stukken A328, augustus 1645. Voorts: J.H. van Heurn, *Historie der Stad en Meyerye van 's-Hertogenbosch als mede van de voornaamste daaden der Hertogen van Brabant II* (Utrecht 1776) 529-530.
6. Van Heurn a.w., 532-533.
7. GAHt, OA, Resolutiën Stadsregering A47, 12 april 1649. Niet iedereen was 'tevreden' met de vrede: de 'Negen Blokken' klaagden over de achteruitgang van de bedrijvigheid en leegstand van huizen. Als oorzaak werd het ontslag van veel soldaten genoemd (A48, 21 juli 1649).
8. GAHt, Resolutiën Stadsregering A47, 4 juni 1648.
9. A.G.J. Mosmans, Weddenschapen, in: *Taxandria* 48 (1941) 196-198.
10. Dat de onderhandelingen zo lang duurden kan voor een groot deel op de rekening van Frankrijk worden geschreven dat - ook in oorlog met Spanje - onredelijke eisen stelde. Ook toen klonken er geluiden over Frans' egoïsme. Zie S. Groenveld, *T'is ghenoegh, oorlogsmannen. De Vrede van Munster: de afsluiting van de Tachtigjarige Oorlog* (Den Haag 1997) 67.
11. Het traktaat en de 'vercondinghe' is afgeschreven in OA, Publicatieboek A338, fol. 96r-135v.
12. GAHt, OA, Resolutiën Stadsregering A47, 2 juni 1648.
13. GAHt, OA, Resolutiën Stadsregering A47.
14. GAHt, OA, Resolutiën Stadsregering A47.
15. GAHt, OA, Publicatieboek A338, fol. 92v.
16. GAHt, OA, Publicatieboek A338, fol. 93v.
17. GAHt, OA, Publicatieboek A338, fol. 92v.
18. GAHt, OA, Bijlage stadsrekening A19.
19. GAHt, OA, Publicatieboek A338, fol. 93r.
20. GAHt, OA, Publicatieboek A338, fol. 93v.
21. J.J. Poelhekke, *De Vrede van Munster* (Den Haag 1948) 538.
22. De kleur groen schijnt aan het einde van de zestiende eeuw aan betekenis te hebben gewonnen. Het is niet duidelijk of er gespeeld werd op het groene stadswapen van 's-Hertogenbosch. In de stadsrekening over 1597-1598 staat vermeld dat ene Jan Claessen groen laken aan het stadsbestuur had geleend om aan de pui te hangen toen men de 'peijs aff leesden'. Bij de inhuldiging van de Koningin van Spanje in Den Bosch in 1570 was groen de dominante kleur en bij de uitvaart van aartshertog Albrecht, die in Den Bosch plechtig werd herdacht, werd aan de kleur groen de betekenis van 'waakzaamheid' gehecht. Kleuren zijn signalen en vol van symboliek. Zie o.m. R. van Uytven, Rood-wit-zwart: kleurensymboliek en kleursignalen in de Middeleeuwen in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 97 (1984) 447-469 en Herman Pleij, *Kleuren van de Middeleeuwen* (Bloemendaal 1994).
23. GAHt, OA, Bijlagen Stadsrekening A20.
24. GAHt, OA, Bijlagen Stadsrekening A19.
25. Een hamel is een gesneden bok.
26. Ansjovis.
27. Rijnse wijn.
28. GAHt, OA, Bijlagen Stadsrekening A20.
29. Louis Peter Grijp, Muziek voor Munster; muziek en liederen gemaakt ter gelegenheid van de Vrede van Munster, in: *De zeventiende eeuw. Cultuur in de Nederlanden in interdisciplinair perspectief. Tijdschrift van de Werkgroep Zeventiende Eeuw* 13 (1997) 209-223.
30. Uit niet-gepubliceerde lezing van Dr. G. Rooijackers (1997).